

Dojrzała religijność drogą do świętości. Reguła *veritatis testum*

Ks. dr hab. SŁAWOMIR BUKALSKI, prof. US
Uniwersytet Szczeciński

Wstęp

We wstępie niniejszego rozdziału należy mocno podkreślić, że psychologia nie zajmuje się problematyką świętości ani wskazywaniem kryteriów świętości. To stanowi domenę teologii. Psychologia rozważa natomiast problematykę religijności człowieka rozumianą najogólniej jako relacja podmiotu do przedmiotu – relacja człowieka do Boga. Ta relacja może być definiowana, opisywana, można analizować konkretne zachowania człowieka związane z nią, stany emocjonalne, aspekty poznawcze, mogą być wskazywane kryteria tej relacji, w tym i kryteria dojrzałej religijności. Obok samej relacji psychologia stara się także opisać osobę, jej strukturę osobowości, jej wiarygodność. Psychologia nie zajmuje się natomiast analizowaniem wiarygodności przedmiotu wspomnianej relacji religijnej, czyli Bogiem.

Realizacja świętości dokonuje się poprzez osobową relację z Bogiem, porzucanie zła i grzechu, nawrócenie, poprzez realizowanie dobra i upodabnianie się do Boga, poprzez realizację życia modlitewnego i sakramentalnego, realizację biblijnej nauki Chrystusa oraz katechizmowej nauki Kościoła. Podobnych warunków można wyliczać oczywiście dużo więcej. Takie realizowanie świętości, choć jest sprawą bardzo osobistą, to jednak realizuje się w relacjach społecznych, we wspólnocie osób. Takie realizowanie świętości zakłada także pewną dyspozycję podmiotu tej relacji, czyli osoby ludzkiej, do zrealizowania tychże zachowań. Można więc powiedzieć, że chodzi o wiarygodność osoby.

Dojrzała religijność pozwala realizować świętość w sposób zamierzony, celowy, świadomy. Taka rzeczywistość wiąże się motywacją religijną, z doświadczeniem religijnym oraz z regulacją sfery religijnej w życiu psychicznym człowieka¹. W powyższym kontekście pojawia się zasadnicze pytanie problemowe: czy dążenie do świętości wymaga rzeczywiście dojrzałej religijności? Dodatkowe pytanie szczegółowe brzmi: czy struktura osobowości wiąże się z kształtowaniem dojrzałej religijności u *istoty religijnej*?

Punktem wyjścia w poniższych rozważaniach dotyczących dojrzałej religijności w realizowaniu świętości jest prezentacja kilku przypadków duszpasterskich, w których spotyka się teologia (czy też bardziej precyzyjnie – duszpasterstwo) z psychologią. Kolejnymi etapami rozważań niniejszego rozdziału będą zaprezentowanie teologicznego stanowiska w kwestii religijności, a następnie podejście do

---

¹ J. Koziński, *Z Bogiem albo bez Boga. Psychologia religii: nowe spojrzenie*, Warszawa 1991.

tego samego zagadnienia ze strony psychologii. Końcowa refleksja ukazuje związek dojrzałej religijności (wskazania psychologiczne) ze świadomym realizowaniem świętości (wskazania teologiczne).

Sytuacje duszpasterskie²

Przypadek 1. Mężczyzna, lat około 35, przy pierwszym spotkaniu zadaje pytanie: „Proszę księdza, czy wie ksiądz, co to jest osobowość *borderline*? Bo ja byłem już u dwudziestu księży, aby korzystać ze spowiedzi i porad duchowych i żaden z nich nie wie, na czym polega struktura tej osobowości. Jak więc mogą mi pomóc?”. Rzeczywiście duszpasterze nie mogli pomóc. Mężczyzna miał zdiagnozowane poważne zaburzenie osobowości.

Przypadek 2. Kobieta, lat około 40, pochodzi z bardzo małej miejscowości, co tydzień przystępuje do spowiedzi świętej. Po sugestii księdza proboszcza z własnej parafii, aby porozmawiała z psychologiem, udała się do przypadkowej poradni psychologicznej. Tam usłyszała, że powinna porozmawiać z księdzem psychologiem. Kobieta udaje się więc do kurii biskupiej i dalej szuka kontaktu z sugerowanym jej specjalistą. Przy pierwszych spotkaniach z księdzem psychologiem zostaje postawiona diagnoza, która potwierdza, iż osobowość tej kobiety jest mocno zaburzona. Jest to nasilone zaburzenie osobowości anankastycznej (znakami są obsesje i kompulsje, a w sferze religijnej nasilone skrupuły).

---

² Wiek oraz płeć opisywanych osób nie odpowiadają rzeczywistości stanowi ze spotkań duszpasterskich.

Przypadek 3. Kobieta, 30 lat, perfekcyjnie spełnia praktyki religijne, ujawnia przy tym wręcz ogrom wątpliwości oraz obsesje i kompulsje. Rodzina twierdzi, że to „nerwica religijna”. Jej zachowania mogą być związane z nerwicą natręctw, depresją endogenną, osobowością anankastyczną lub ze schizofrenią.

Przypadek 4. Mężczyzna, około 80 lat, mówi z ogromnym przekonaniem o doświadczeniach zmysłowych w swoim mieszkaniu: odczuwa zapach siarki, dymu, słyszy głosy, czuje, jak ktoś go dotyka, i jednocześnie jest systematycznie na mszy świętej, także w dzień powszedni. Żona wierzy mu całkowicie. „Przez 50 lat wspólnego życia nigdy mnie nie okłamał. To jest działanie złego ducha!” – stwierdza. Diagnoza medyczna: objawy schizofrenii.

Przypadek 5. Rodzice zaangażowani w spotkania grupy neokatechumenalnej przychodzą z 12-letnim synem. Chłopak odczuwa, że ktoś jest ciągle obok niego, dotyka jego płaców, ramion, popycha go, ktoś jest często na jego barkach. Diagnoza rodziców: to działanie szatana. Diagnoza medyczna: początek choroby psychicznej.

Przypadek 6. W grupie modlitwnej zasugerowano pewnej kobiecie, aby odstawiła leki, a zaufała Jezusowi, który uzdrowia. To będzie przejaw wiary tej kobiety, gdy poprzez nabożeństwa uzdrowienia odzyska zdrowie. Konsekwencje tej „strategii pomagania” zakończyły się nasilonymi objawami choroby i wizytą w szpitalu psychiatrycznym.

Z punktu widzenia teologii, jeśli uznajemy, że świętość jest darem Boga, należy stwierdzić, że każda z tych osób, jeśli znajdzie się po śmierci w niebie, jeśli jest zbawiona – a to jest dziełem samego Boga – to jest święta! Ale gdyby

zachodziła konieczność analizowania religijności tych osób, np. w procesie beatyfikacyjnym, albo choćby gdyby zachowania tych osób miały posłużyć jako przykład lub wzorzec religijności dla innych, wówczas należałoby się zatrzymać nad strukturą ich religijności, a to wymagałoby najpierw oceny struktury osobowości. Należy więc zająć się podmiotem relacji religijnej, czyli osobą ludzką oraz wspomnianą wcześniej relacją, czyli religijnością.

Człowiek „istotą religijną” – perspektywa teologiczna

Katechizm Kościoła katolickiego jedynie w jednym miejscu stwierdza, że człowiek jest „istotą religijną”. Jako że to określenie wywoływało dużą dyskusję na etapie redakcyjnym *Katechizmu*, w tytule pierwszego rozdziału użyto stwierdzenia wskazującego, że człowiek jest „otwarty” na Boga. „W ciągu historii, aż do naszych czasów, ludzie w rozmaity sposób wyrażali swoje poszukiwanie Boga przez wierzenia i akty religijne (modlitwy, ofiary, kultury, medytacje itd.). Mimo niejednoznaczności, jaką one mogą w sobie zawierać, te formy wyrazu są tak powszechne, że człowiek może być nazwany *istotą religijną*”³. Pojawia się pytanie o religijność istoty z natury religijnej.

Wyrażenie „religijność” oraz „religijny” należą do bardzo sporadycznych określeń w Nowym Testamencie. Termin „religijność” pojawia się jedynie w Liście św. Jakuba Apostoła w Biblii Tysiąclecia: „Religijność czysta i bez skazy wobec Boga i Ojca wyraża się w opiece nad sierotami i wdo-

---

³ *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002, nr 28 (dalej: KKK).

wami w ich utrapieniach i w zachowaniu siebie samego nieskalanym od wpływów świata” (Jk 1, 27)⁴. Apostoł Jakub mówi o religijności czystej i bez skazy w znaczeniu ogólnym życia chrześcijańskiego. Ta wypowiedź sugeruje jakąś polemikę przeciw błędnym lub fałszywym formom relacji do Boga. Jest bardzo prawdopodobne, że fałszywa religijność polegałaby na czczeniu Boga bez prawidłowego nastawienia moralnego. Oddawanie czci Bogu, sprawowanie kultu nie może łączyć się z brakiem miłości bliźniego. Należy jednak zauważyć, że nowsze przekłady Pisma Świętego nie zawierają określenia „religijność”, a w analizowanym tekście pojawia się słowo „religia”⁵.

W Nowym Testamencie dwukrotnie znajdujemy określenie bliskoznaczne – „religijny”. Między innymi we wspomnianym już Liście św. Jakuba: „Jeżeli ktoś uważa się za człowieka religijnego, lecz łudzając serce swoje nie powściąga swego języka, to pobożność jego pozbawiona jest podstaw” (Jk 1, 26). Oba teksty Jakuba Apostoła wiążą „religijność” oraz „człowieka religijnego” z zachowaniami miłosiernymi wobec drugiego człowieka oraz z pracą nad sobą w kwestii powstrzymywania się od szkodzącej mowy. Postawa prawdziwie chrześcijańska zakłada powściągliwość w mowie, opiekę nad wdowami i sierotami, a także pewną nieskazitelność wobec zgubnych wpływów doczesności. „To właśnie w tych wersetach List św. Jakuba jako jedyny podejmuje wprost za-

---

⁴ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań–Warszawa 1980.

⁵ Zob. *Grecko-polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi*, Warszawa 1994; *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, Częstochowa 2008. Również *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1995, używa pojęcia „religia”, a nie „religijność”.

gadnienie istoty religijności, rozumianej w sensie ogólnym, choć w wyraźnej perspektywie judeochrześcijańskiej”⁶. Choć autor listu nie stawia sobie za cel definiowania religijności, to z całą pewnością ukazuje kilka koniecznych cech tej relacji.

Kolejnym miejscem Nowego Testamentu, w którym pojawia się termin „religijny”, są Dzieje Apostolskie: „Mężowie ateńscy – przemówił Paweł, stanąwszy w środku Areopagu – widzę, że jesteście pod każdym względem bardzo religijni” (Dz 17, 22). W tej mowie na Areopagu w Atenach w określeniu „bardzo religijni” możliwy jest do odczytania sens ujemny tego wyrażenia. Chodzi o ludzi zajmujących się zabobonami. Ale możliwe jest także, że być osobą religijną to odznaczać się bogobojnością⁷.

Religijność człowieka związana jest z faktem zdolności osoby do nawiązania z Bogiem więzi przez poznanie i miłość. Ta zdolność wynika z faktu podstawowych własności osoby, czyli zdolności poznawania, kochania, wolności wyborów, podmiotowości wobec praw, reagowania zgodnie z wrażliwością sumienia, posiadanie godności oraz zauważania godności drugiej osoby. „Religijność stanowi najważniejszą właściwość osoby ludzkiej, wyznacza ostateczne perspektywy ludzkiego życia (cel) i dostarcza środków, by ten cel osiągnąć i w ten sposób stać się pełnym człowiekiem”⁸.

---

⁶ K. Krzemiński i in., *Człowiek – istota religijna*, t. 1: *Religijność w ujęciu teologicznym*, Toruń 2014, s. 69. Autorzy publikacji prezentują w rozdziale zatytułowanym: *Istota religijności w świetle Listu św. Jakuba (1, 26–27)* egzegezę fragmentu Listu św. Jakuba związanego z pojęciem „religijność”.

⁷ Zob. K. Krzemiński i in., *Człowiek – istota religijna*, dz. cyt., s. 68.

⁸ Z.J. Zdybicka, *Religia*, [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 8, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2007, s. 723.

Religijność człowieka w rozumieniu teologicznym to cnota moralna, która zdecydowanie najmocniej związana jest ze sprawiedliwością. Sprawiedliwe jest bowiem, że człowiek oddaje należną Bogu cześć. Dokonuje się to poprzez: kult wewnętrzny (adoracja, miłość, asceza, przeżycia religijne) oraz przez zorganizowany kult zewnętrzny (liturgia, sakramenty, ufność, bojaźń, praktyki religijne)⁹. Janusz Mariański dokonuje rozróżnienia na religijność kościelną, selektywną oraz pozakościelną. Ta pierwsza „jest ukierunkowana na wartości, normy, wzory zachowań i symbole przyjęte w Kościołach lub mniejszych grupach religijnych, a także w środowisku rodzinnym i utrwalona w ramach katechezy, liturgii oraz katechizacji dorosłych; pozwala rozstrzygać, czy i w jakim zakresie poszczególne osoby oraz grupy osób są religijne w ramach odniesienia do oczekiwań i wymogów Kościoła”¹⁰.

Na religijność człowieka składają się zarówno wewnętrzne, subiektywne akty człowieka (np. specyficzne myślenie, medytacja, doświadczenia duchowe, przeżycia, duchowe uniesienia, przekonania, pragnienia, dążenia), jak również wytwory zewnętrzne, różnorodne zachowania (praktyki religijne, ryty, nabożeństwa). Człowiek – zasadniczo od początku swego istnienia – w rozmaity sposób wyrażał osobiste poszukiwanie Boga. Dzieje się to poprzez wierzenia i akty religijne: modlitwę, ofiarę, kult, medytację. *Katechizm*

---

⁹ Zob. A. Podsiad, *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Warszawa 2000, k. 761; zob. także S. Bukalski, *Religijność jako kryterium jakości nierzeczności i małżeństwa*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie” (2016) 23, s. 249.

¹⁰ J. Mariański, *Religijność*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, k. 1416–1418.

Kościół katolickiego, nawiązując do powyższych zdolności osoby ludzkiej, wskazuje na cnotę religijności. To określenie ma swoje źródło w nauczaniu św. Tomasza z Akwinu. „Szacunek dla imienia Bożego wyraża to, co należy się misterium samego Boga i całej rzeczywistości sakralnej, którą ono przywołuje. Wrażliwość na to, co święte, wypukła cnotę religijności”¹¹. Święty Tomasz w *Sumie teologicznej* zaszerzegował religijność do cnót pokrewnych sprawiedliwości. „Religijność nie jest cnotą boską ani umysłową, ale obyczajową, gdyż jest działem sprawiedliwości”¹². Autor tej wypowiedzi podkreśla, że oddawanie czci Bogu jest w pewnym stopniu uwarunkowane ludzkimi możliwościami i chodzi bardziej o czynności odnoszące się do Boga, a nie o uczucia. We współczesnych czasach jest nawet zauważana tendencja do jeszcze większej powierzchowności, czyli aby zatrzymać się jedynie na emocjach wobec Boga. „W nauczaniu św. Tomasza z Akwinu za akty religijności uważa się: pobożność, modlitwę, adorację, ofiary, śluby, przyjmowanie Sakramentów św., wzywanie Imienia Bożego w przysiędze, zaklinaniu i wysławianiu, oraz świętowanie dni świętych. Pobożność przy tym i modlitwę uznaje się za akty wewnętrzne, a pozostałe – za zewnętrzne. Najbardziej zaś zasadniczym i podstawowym nazywa się pobożność”¹³. Z całą pewnością religijność wymaga pobożności, a pobożność nie może funkcjonować bez religijności. Jednak *Katechizm* i nauka św. Tomasza nieco inaczej rozumieją te dwie rzeczywistości.

¹¹ KKK, nr 2144.

¹² Św. Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, II-II q. 81 a. 5 ad. 3, cyt. za wyd. polskie, t. 19, tłum. F.W. Bednarski, London 1971, s. 25.

¹³ J. Wichrowicz, *Cnota religijności w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, „Studia Theologica Varsaviensia” (1996) 2, s. 139.

Zatrzymując się nad religijnością kościelną, czyli widząc ją w aspekcie teologicznym, należy sięgać do *Katechizmu Kościoła katolickiego*. Otóż dokument ten w poszczególnych częściach wyznacza wręcz obszary zaangażowania religijnego. Część pierwsza *Katechizmu* to wyznanie wiary. Słowa Chrystusa: „Idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu” (Mk 16, 15) można z całą pewnością uznać za wezwanie do zaangażowania. W drugiej części *Katechizm* ukazuje celebrację misterium chrześcijańskiego – wezwanie do życia sakramentalnego. „Nikt nie przychodzi do Ojca inaczej jak tylko przeze Mnie” (J 14, 6) – woła sam Chrystus. Duszpastersko pewnie można uznać, że „przeze Mnie” to przede wszystkim sakramenty święte, które Chrystus ustanowił, zostawił i najpełniej jest w nich obecny. Równie mocno wezwanie do zaangażowania religijnego ukazuje trzecia część *Katechizmu*, czyli życie w Chrystusie poprzez moralność. Istotą tej części odzwierciedla centralny nakaz Nowego Testamentu: „Będziesz miłował Pana Boga twego całym swoim sercem, całą swoją duszą, całym swoim umysłem i całą swoją mocą. Będziesz miłował bliźniego swego jak siebie samego” (Mt 22, 37–40). Ale do tej części *Katechizmu* można pewnie przywołać słowa błogosławieństw Chrystusa – swoisty kodeks moralny wyznawcy Chrystusa. W kontekście moralności chrześcijańskiej nie można zapomnieć o słowach Chrystusa wzywających do przemiany życia: „Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię!” (Mk 1, 15). Wreszcie część czwarta *Katechizmu*, która dotyczy modlitwy chrześcijańskiej. Wytrwała modlitwa chrześcijanina to szczególnie obszar życia religijnego, który jest typowy dla nauczania całego Kościoła. Źródło tego naucza-

nia znajduje się w słowach samego Boga: „Nieustannie się módlcie!” (1 Tes 5, 17); „Świętymi bądźcie bo Ja jestem święty” (1 P 1, 6)¹⁴.

Religijność człowieka związana jest ze sprawiedliwością. Człowiek oddaje należną Bogu cześć poprzez: kult wewnętrzny (adoracja, miłość, asceza, przeżycia religijne) oraz zorganizowany kult zewnętrzny (liturgia, sakramenty, ufność, bojaźń, praktyki religijne). To ujęcie teologii jest koniecznym punktem wyjścia w niniejszym rozważaniu.

Religijność w perspektywie psychologicznej

Literatura psychologiczna, podejmując problematykę religijności, jednogłośnie wskazuje na związek religijności z osobowością. To powiązanie bardzo wyraźnie widoczne jest w kontekście analizowania kryteriów dojrzałej religijności. Ogólna zasada psychologiczna mówi, że religijność człowieka funkcjonuje poprzez jego osobowość, jest powiązana przede wszystkim z osobowością. Władysław Prężyna zaznacza, iż to powiązanie „bywa nieraz tylko nieznaczące, marginesowe z powodu niedojrzałej samej osobowości, kiedy jednostka nie posiada sprecyzowanej filozofii życia, zintegrowanej hierarchii wartości”¹⁵. Połączenie religijności z niedojrzałą osobowością wskazuje zwykle na niedojrzałą religijność. Można natomiast stwierdzić, że osoba dojrzała osobowościowo nie reprezentuje żadnej relacji do Boga

---

¹⁴ S. Bukalski, *Religijność jako kryterium...*, dz. cyt., s. 250.

¹⁵ W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981, s. 47; zob. także E. Zasepa, *Personalny wymiar religijności a struktura osobowości*, „Roczniki Psychologiczne” (2002) 5, s. 161–178.

lub reprezentuje niedojrzałą religijność¹⁶. Należy zauważyć i mocno podkreślić, że rozumienie religijności w psychologii różni się od rozumienia religijności przez teologię lub religiologię. Wśród licznych ujęć psychologicznych można przywołać stanowisko amerykańskiego psychologa, do którego odnosi się polski badacz religijności Dariusz Krok. Religijność to „zaangażowanie się w przekonania i praktyki charakterystyczne dla danej tradycji religijnej”¹⁷. Religijność odnoszona jest tu do ustalonego systemu wierzeń i praktyk wykonywanych przez osoby wierzące, zauważa się też związek z konkretną tradycją religijną. Religijność powiązana jest przede wszystkim z wewnętrznymi procesami psychicznymi dotyczącymi różnych relacji do Boga. Do tych procesów psychicznych psychologowie zaliczają: „świadomość i uczucia religijne, podejmowane decyzje o charakterze religijnym, więzi ze wspólnotą, praktyki religijne, moralność, doświadczenia religijne i formy życia religijnego”¹⁸.

W niniejszym rozważaniu wydaje się wręcz konieczne nawiązanie do rozumienia religijności podejmowanego przez współczesnych amerykańskich psychologów lokują-

---

¹⁶ S. Bukalski, *Style przywiązaniowe nupturientów oraz inne czynniki psychologiczne jako predyktory jakości narzeczeństwa. Analiza empiryczna*, Szczecin 2013, s. 303.

¹⁷ J.R. Pettet, *Approaching spirituals problems in psychotherapy. A conceptual framework*, „Journal of Psychotherapy Practice and Research” (1994) 3, s. 237; zob. także D. Krok, *Religijność a duchowość – różnice i podobieństwa z perspektywy psychologii religii*, „Polskie Forum Psychologiczne” (2009) 1, s. 126–141; Z. Golan, *Pojęcie religijności*, [w:] *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, red. S. Głaz, Kraków 2006, s. 71–79.

¹⁸ D. Krok, *Religijność a duchowość...*, dz. cyt., s. 127; zob także Cz. Walesa, *Wyjaśnianie religijności człowieka (analiza psychologiczna)*, [w:] *Studia z psychologii w KUL*, t. 11, red. P. Francuz, P. Oleś, W. Otrębski, Lublin 2003, s. 21–38.

cych religijność w tzw. koncepcji znaczenia. Definicja religijności według tej koncepcji zawarta jest w *Handbook of the psychology of religion and spirituality* – w dziele wydanym przez Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne, o którym wspomniany już Krok mówi: „przypuszczalnie najbardziej obszerne i znaczące kompendium wiedzy z psychologii religii”¹⁹. Brian Zinnbauer i Kenneth Pargament stwierdzają, że religijność to „osobiste lub grupowe poszukiwanie świętości, które rozwija się w ramach tradycyjnego, sakralnego kontekstu”²⁰. Definicja ta wydaje się najbliższa rozumieniu religijności przez teologię. Realizowanie przekonań, praktyk i wartości dotyczących treści sakralnych dokonuje się osobiście lub w zorganizowany i zinstytucjonalizowany sposób. Poszukiwanie świętości uznaje się za proces, w którym ludzie są zorientowani na osiągnięcie wyznaczonych celów i aktywnie dążą do ich realizacji. Ten proces jest świadomy, zamierzony, celowy. Takie podejście do realizacji świętości jest zbieżne z podejściem reprezentowanym przez teologię. Tak rozumiana religijność uwzględnia kontekst społeczny, czyli relacje międzyludzkie. „Relacja do Boga zachodzi bowiem w szerszym kontekście społecznym, determinującym w dużym stopniu sposoby jej tworzenia i realizowania. Konsekwencje społecznych doświadczeń jednostki będą wpływać na rodzaje relacji religijnych zachodzących między osobą a Bogiem”²¹.

¹⁹ D. Krok, *Religijność a duchowość...*, dz. cyt., s. 127.

²⁰ B.J. Zinnbauer, K.I. Pargament, *Religiousness and spirituality*, [w:] *Handbook of the psychology of religion and spirituality*, red. R.F. Paloutzian, C.L. Park, New York 2005, s. 35; zob. także D. Krok, *Religijność a duchowość...*, dz. cyt., s. 127.

²¹ D. Krok, *Znaczenie religijności w formowaniu jakości życia małżonków*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” (2012) 32, s. 56; zob. także S. Bukalski, *Religijność jako kryterium...*, dz. cyt., s. 249.

Religijność człowieka łączona jest w psychologii bardzo często także z ogólną jakością życia. W takim kontekście można poszukiwać np. związku religijności z jakością małżeństwa lub z innymi aspektami i sferami życia. „Religijność jest silnie związana ze sferą jakości życia, co znajduje potwierdzenie w licznych badaniach w zakresie szeroko rozumianego zdrowia fizycznego i psychicznego, odnoszących się szczególnie do takich aspektów, jak zadowolenie z życia, szczęście czy doświadczenie pozytywnych uczuć na przestrzeni dłuższego okresu życia”²². Ten powyższy związek może być istotny w kontekście niniejszej analizy: dojrzała religijność i świętość życia. Religijność człowieka z całą pewnością nie tylko koreluje, ale także wpływa na życie psychiczne człowieka (emocje, uczucia), na elementy procesu poznawczego (wyobrażenia, spostrzeganie, myślenie), na jego postępowanie i relacje interpersonalne.

Psychologiczne aspekty relacji podmiotu i przedmiotu, czyli relacji człowiek–Bóg nie mogą pomijać podmiotu doświadczającego przeżyć religijnych, interpretacji samych przeżyć oraz łączącej ich lub zachodzącej między nimi relacji. Religijność jako akt typowo ludzki jest sprawą wolnego wyboru. „Religijność określić też można jako całokształt przekonań, doświadczeń i zachowań podmiotu związanych z przeżywaniem relacji do świata transcendentnego – Boga”²³. W tym kontekście pojawia się kwestia wspomniana

---

²² D. Krok, *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Opole 2009, s. 178.

²³ Z. Chlewiński, *Religijność dojrzała*, [w:] *Wybrane zagadnienia z psychologii pastoralnej*, red. Z. Chlewiński, Lublin 1989, s. 10; zob. także Z. Kulesz, *Religijność w perspektywie psychologicznej*, „Studia Elbląskie” (2013) 14, s. 185–197.

nego wyboru. „Wybór rzeczywistości świętej przebiega – jak wiadomo – w sposób zróżnicowany: u jednych jest on głęboki i związany z wieloma warstwami psychiki, a u innych dotyczy tylko marginesu życia. Paralelnie do takiego czy innego wyboru Boga kształtuje się określona osobowość religijna”²⁴.

Psychologia, zajmując się religijnością, stara się odpowiedzieć na trzy zasadnicze obszary pytań, dotyczące motywacji, ludzkich doświadczeń oraz regulacji.

Przykładowe pytania dotyczące motywacji: dlaczego ludzie wierzą w rzeczywistość wieczną? jakie są podstawowe motywy wiary? jakie okoliczności powodują, iż występują zwątpienia i nawrócenia? czy motywacja zmienia się w zależności od okresu życia? Drugim obszarem są ludzkie doświadczenia: jak rozwija się doświadczenie religijne człowieka? jakie są relacje między jego poszczególnymi składnikami, np. poznawczymi i emocjonalnymi, poznawczymi i behawioralnymi? jak kształtuje się religijność? czy, jak i kiedy doświadczenie religijne tworzy harmonię z pozostałymi elementami osobowości? Trzecim obszarem jest regulacja. Psychologia pyta np. o znaczenie postaw religijnych dla funkcjonowania człowieka: kiedy te postawy odgrywają rolę pozytywną, a kiedy negatywną? w jakim stopniu decydują o zdrowiu psychicznym i integracji osoby i społeczeństwa?²⁵ Powyższe obszary zainteresowań psychologii religijnością osoby ludzkiej wiążą się z osobowością człowieka.

Zdzisław Chlewiński, podejmując rozważane zagadnienie, wskazuje na funkcje religijności w życiu człowieka: sens

²⁴ J. Makselon, *Psychologia dla teologów*, Kraków 1990, s. 263.

²⁵ S. Tokarski, *Psychologiczne źródła religijności*, <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=179> (30.03.2018); por. także J. Koziński, *Z Bogiem albo...*, dz. cyt.

życia, system wartości, bezpieczeństwo i zaufanie, auto-identyfikacja, identyfikacja z grupą, funkcje autopsychoterapeutyczne²⁶. Zwłaszcza dwie pierwsze funkcje religijności, czyli odkrywanie sensu życia oraz kształtowanie systemu wartości, bardzo łatwo odnieść do tego, co teologia nazywa świętością życia. Nie są to oczywiście pojęcia tożsame, ale z całą pewnością pomagają dążyć i osiągać świętość, gdy odnoszone są bezpośrednio do religijności.

Dojrzała religijność

Pierwszym rozumieniem dojrzałości w psychologii jest ujmowanie jej jako procesu rozwojowego. Końcowym efektem tego rozwoju jest osiągnięcie pewnego idealnego wzorca. Dojrzałość ma tu ścisły związek z określonym wiekiem życia. Dojrzałość jako proces przemian jest rozumiana jako umiejętność i mądre kierowanie sobą. Jednostka ma możliwość realizowania wzorca, posiada umiejętności oraz mądrość w kierowaniu sobą, wykazuje się odpowiedzialnością, umiejętnością myślenia, kieruje się zasadami wynikającymi z posiadanej godności²⁷. Innym podejściem do dojrzałości jest widzenie jej jako pewnej potencjalności osoby. To podejście uwzględnienia wpływ uwarunkowań rozwojowych. Dojrzewanie określa proces wewnętrznego rozwoju przez aktualizację potencjalności osoby z uwzględnieniem wpływu

---

²⁶ Zob. Z. Chlewiński, *Rola religii w funkcjonowaniu osobowości*, [w:] *Psychologia religii*, red. Z. Chlewiński, Lublin 1982, s. 170–173.

²⁷ Por. A.S. Reber, *Słownik psychologii*, Warszawa 2000, s. 148; M. Nowosielski, *Dojrzałość osobowa chrześcijanina w perspektywie psychologicznej*, „Warszawskie Studia Teologiczne” (2009) 2, s. 289–298.

sprzyjających lub utrudniających uwarunkowań. Dojrzałość związana jest z określonymi cechami osobowości, zwłaszcza z ich wzajemną strukturą. W kontekście dojrzałej religijności psychologia wskazuje na pewien stan osobowości do realizowania religijności w sposób dojrzały. Literatura psychologiczna ukazuje różnorodne opisy dojrzałej religijności.

Na marginesie należy dodać, że psychologowie podejmują także rozróżnienie pomiędzy dojrzałą religijnością a dojrzałością religijną. Ta druga analizowana jest tak jak np. dojrzałość społeczna, szkolna, emocjonalna, psychiczna, fizyczna. Czyli akcentuje się pewną zdolność, potencjalność do realizowania religijności w sposób dojrzały według ustalonych lub uznanych kryteriów. Dojrzałość religijna wyznacza pewien stopień (etap) rozwoju danej osoby, jej możliwości, aby osiągać dojrzałą religijność. Dojrzała religijność odnoszona bywa do rzeczywistości teologicznej, natomiast dojrzałość religijna widziana jest bardziej jako rzeczywistość psychologiczna. Dojrzała religijność to zespół zachowań religijnych, charakteryzujących się odpowiednim stopniem doskonałości, odpowiadający standardom przyjętym w danej religii wskazanym przez przedstawicieli konkretnej religii. Psychologia podejmuje się co najwyżej określenia, na ile te standardy są realizowane, może wskazać kryteria dojrzałej religijności, może wyrażać opinię na temat wpływu religijności na inne sfery ludzkiego funkcjonowania, lecz z całą pewnością nie może wyznaczać standardów dojrzałej religijności²⁸.

---

²⁸ S. Tokarski, *Dojrzałość religijna*, [w:] *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, red. S. Głaz, Kraków 2006, s. 147–148.

Jednym z podstawowych opisów kryteriów dojrzałej religijności jest propozycja Gordona Allporta, którego uznaje się za pioniera badań nad dojrzałym oraz niedojrzałym poczuciem religijnym. Badacz ten wskazał na następujące kryteria dojrzałej religijności:

- 1) refleksyjność i krytyczność, czyli zdolność dostrzegania wielu elementów złożonej struktury przedmiotu religijnego i zachowania wobec niego;
- 2) autonomiczność, czyli duża niezależność motywacji religijnej od zaspokojenia bądź niezaspokojenia podstawowych potrzeb psychicznych;
- 3) stałość w postępowaniu i zwartość z zasadami moralnymi;
- 4) szerokość rozumienia znaczenia religii w życiu człowieka;
- 5) integralny charakter postaw religijnych; zintegrowana, harmonijna zgodność wszystkich elementów osobowości;
- 6) heurystyczny/poszukujący charakter religijności²⁹.

Wskazane przez Allporta kryteria dojrzałej religijności nawiązują bezpośrednio do koncepcji dojrzałej osobowości opracowanej także przez tego autora³⁰. Te dwie rzeczywi-

---

²⁹ G.W. Allport, *The Individual and His Religion. A psychological interpretation*, New York 1976, s. 59–83; por. także S. Tokarski, *Dojrzałość religijna*, dz. cyt., s. 157–158.

³⁰ Allport w swoich rozważaniach wskazuje siedem kryteriów dojrzałej osobowości: udzielanie się na zewnątrz, okazywanie ciepła w relacjach z innymi ludźmi, poczucie emocjonalnego bezpieczeństwa, realistyczne spostrzeganie rzeczywistości, potrzeba posiadania kompetencji, otwartość na opinie innych, umiejętność budowania własnej filozofii życia. Zob. G.W. Allport, *Osobowość i religia*, Warszawa 1988; zob. także S. Tokarski, *Obraz Boga a dojrzałość osobowościowa*, Warszawa 2011, s. 202–204.

stości przenikają się bardzo mocno. W tym momencie rozważań teoretycznych należy podkreślić, że niemożliwa jest sytuacja, aby wykazać się dojrzałą religijnością bez dojrzałej osobowości. Odwrotna sytuacja z kolei jest jak najbardziej możliwa, czyli można wykazywać się dojrzałą osobowością, będąc człowiekiem całkowicie niezwiązanym z jakąkolwiek religią lub wyznaniem. Literatura przedmiotu przywołuje wiele innych koncepcji dojrzałej osobowości oraz związanych z nimi koncepcji dojrzałej religijności. Stanisław Tokarski, prezentując zestawienia kryteriów dojrzałej religijności, wskazuje między innymi na konieczność angażowania osobowości człowieka do poszukiwania i poznawania Boga oraz na to, że taka religijność prowadzi do świętości. Dokonuje się to we wspólnocie (grupie, kościele) z innymi ludźmi religijnymi (zaangażowanymi religijnie)³¹.

Allport jednoznacznie wskazuje, że dojrzała religijność jest związana z osobowością oraz stanowi źródło motywacji i podstawę kryteriów dla podejmowania decyzji³². Krok, nawiązując do innych badaczy religijności w kontekście psychologii, wskazuje na najważniejsze płaszczyzny, w których zauważa się związki religijności i osobowości: potrzeby psychiczne, system wartości, emocje i uczucia, lęk i niepokój oraz mechanizmy obronne *ja*. Związek religijności z osobowością ujawnia się także na płaszczyźnie moralności. Moralność stanowi bowiem praktyczny wymiar zachowań religijnych, np. kwestii sumienia, grzechu lub poczucia winy³³.

³¹ Por. S. Tokarski, *Dojrzałość religijna...*, dz. cyt., s. 164–165.

³² G.W. Allport, *Osobowość i religia...*, dz. cyt., s. 88.

³³ D. Krok, *Osobowościowe i społeczne uwarunkowania dojrzałości religijnej*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” (2008) 28, s. 289–308.

W kontekście dojrzałej religijności i jej związku ze strukturą osobowości należy widzieć regułę wiarygodności (regułę *veritatis testum*).

Reguła wiarygodności (*regula veritatis testum*)

W literaturze przedmiotu ta reguła odnoszona jest przede wszystkim do świadków objawień. Natomiast w niniejszym rozdziale przywołana reguła została zastosowana do weryfikacji religijności człowieka w kontekście jego osobowości. Procedura beatyfikacyjna lub kanonizacyjna wymaga bezwzględnie zastosowania kryteriów teologicznych oraz psychologicznych wobec konkretnej osoby, która ma być ogłoszona błogosławionym lub świętym. Ale także proponowanie wzorca religijności na podstawie zachowań osoby zaburzonej osobowościowo lub chorej psychicznie byłoby nie do przyjęcia bez zastosowania wspomnianych powyżej kryteriów. Kryteria teologiczne nie są przedmiotem niniejszego rozważania. One brane są pod uwagę np. przy ustaleniu prawdziwości objawień prywatnych lub w procesach beatyfikacyjnych.

Kryteria teologiczne wobec oceny zachowania religijnego konkretnej osoby lub wobec jej wypowiedzi dotyczących prywatnych objawień:

- A) *regula fidei* (reguła wiary),
- B) *regula oboedientiae* (reguła posłuszeństwa),
- C) *regula dignitatis* (reguła godności)
- D) *regula a fructibus cognoscite illos* (reguła owoców),
- E) *regula miraculi* (reguła cudu).

Kryteria psychologiczne:

A) *regula veritatis testum* (reguła wiarygodności)³⁴.

Powyższe kryteria są zasadniczo zbieżne z opisem zasad zawartych w oficjalnym dokumencie Kongregacji Nauki Wiary z 1978 roku dotyczącym norm postępowania w sprawach domniemanych objawień. Jedną z przesłanek negatywnych do zatwierdzenia objawienia to choroba psychiczna lub zaburzona osobowość wizjonera. „Choroby psychiczne lub skłonności osoby do psychopatii, które z pewnością wywarły wpływ na domniemany fakt nadprzyrodzony, albo też psychoza, histeria zbiorowa bądź inne tego rodzaju elementy”³⁵.

Reguła wiarygodności osoby sprowadza się do weryfikacji wypowiedzi domniemanych wizjonerów, doświadczających prywatnych objawień, doświadczających niezwykłych przeżyć duchowych – czy są one zgodne z prawdą oraz czy charakteryzują się prostotą. Osoba relacjonująca np. przebieg objawienia lub przekazująca treści dotyczące cudownych wydarzeń powinna charakteryzować się prostotą wypowiedzi. Jakikolwiek zmiany, modyfikowanie wypowiedzi będą wątpliwościami co do prawdziwości. Istotną kwestią jest także zdolność do rozwoju osobowości. Tutaj pojawia się problem dojrzałej osobowości osoby wykazującej się niezwykłymi doświadczeniami religijnymi: czy osoba jest wolna np. od zachowań destrukcyjnych (kwestia uzależnień), należy wykluczyć zaburzenia osobowości i choroby psychiczne.

---

³⁴ D. Rafalska, *Medjugorje: prawda czy fałsz? Identyfikacja domniemanych „objawień” z Medjugorje w świetle kryteriów teologiczno-psychologicznych*, Lublin 2003, s. 39–88.

³⁵ Kongregacja Nauki Wiary, *Normy postępowania w sprawie domniemanych objawień i przesłań*, „L'Osservatore Romano” wyd. polskie (2012) 7–8, s. 56–59.

O tych ostatnich stanach psychicznych świadczą: zaburzenia myślenia, czyli urojenia, zaburzenia spostrzegania, czyli halucynacje, zaburzenia emocji, zaburzenia świadomości, zaburzenia zachowania.

Wiarygodną osobę rozpoznaje się po jej czynach, a nie po deklaracjach. Rozpoznaje się taką osobę po słowach prawdy. Jakiegokolwiek kłamstwo, manipulacja, oszustwo, dwuznaczność podważają wiarygodność osoby. Wiarygodność odnosi się także do sfery duchowej osoby – chodzi o wysokie zasady duchowego życia. Dla wiarygodności potrzebna jest uczciwość, dotrzymywanie obietnic, złożonych zobowiązań. Wiarygodność osoby ujawnia się w zbieżności tego, co człowiek myśli, mówi i co prezentuje na zewnątrz. Także umiejętność komunikowania się z innymi ludźmi odgrywa ważną rolę w ustalaniu wiarygodności osoby ujawniającej nietypowe zachowania religijne.

Wiarygodność osoby doświadczającej szczególnych doświadczeń religijnych należy uznawać za podstawowy warunek realizowania dojrzałej religijności. Ta z kolei ma swój fundament w dojrzałej osobowości.

Refleksja końcowa

Dojrzała religijność chrześcijanina umożliwia świadome realizowanie osobowej relacji z Bogiem. Istotnym aspektem dojrzałej religijności jest dynamizm w poznawaniu Boga, ciągła przemiana własnego życia, relacja miłości z bliźnimi, dawanie świadectwa chrześcijańskiego życia, komunikatywne przekazywanie wiary i treści religijnych. Istotne jest także odkrywanie sensu życia i kształtowanie systemu wartości

w oparciu o Boże Objawienie. Dojrzała religijność nadaje cel i sens ludzkiemu życiu, kształtuje system wartości, wpływa na motywację i zachowania człowieka, angażuje do poszukiwania i poznawania Boga. Aby tak rozumiana dojrzała religijność mogła być realizowana, konieczna jest jednak określona struktura osobowości człowieka – konieczna jest dojrzała struktura osobowości.

Religijność dojrzała prowadzi człowieka do personalnego charakteru relacji z Bogiem. Przeżycia religijne, których adresatem jest Bóg, oraz relacja pomiędzy człowiekiem a Bogiem – czyli relacja osobowa – także wymagają określonej struktury osobowości, dojrzałej osobowości.

Wreszcie dojrzała religijność dokonuje się we wspólnocie – w grupie, w Kościele, z innymi osobami zaangażowanymi religijnie. Relacje międzyludzkie oparte o komunikację interpersonalną także wymagają jednoznacznego fundamentu. Tym fundamentem jest dojrzała osobowość. Tylko na takim fundamencie można kształtować dojrzałą religijność, a ta z kolei pozwala świadomie, celowo, w sposób zamierzony dążyć do świętości i tę świętość realizować. Osoba dojrzała osobowościowo i dojrzała religijnie jest także z całą pewnością osobą wiarygodną. To w takim kontekście realizowana jest reguła wiarygodności wyznawcy Chrystusa i jego powołanie do świętości. Teza o dojrzałej religijności (kryterium psychologiczne) prowadzącej do świętości (kryterium teologiczne) w życiu osoby o konkretnej strukturze osobowości jest uzasadniona.

